

श्रीदत्तचित्साईगुरुभ्यो नमः ।

श्रीसाईसच्चरित – प्रस्तावना

(१) आपल्या या आर्यावर्तात सद्गुरुकृपेवाचून मोक्ष नाही अशी दृढ समजूत, दृढ भावना, दृढ सिद्धान्त आहे, व हा सिद्धान्त आजकालचा नाही, फार पुरातन आहे. तो वेदकालापासून आहे व त्यास वेदशास्त्रांचा आधार आहे. सद्गुरू कोणत्याही जातीचे, धर्माचे, वयाचे, प्रत्यक्ष अथवा ग्रंथरूप असोत, साधुसंत, देवता, माता, पिता असोत, बंधुभगिनी असोत, मित्रसखा असोत, नवरा असो वा बायको असो, ज्ञात असो वा अज्ञान असोत, ते कसे असावेत, त्यांची सेवा कशी करावी, त्यांची कृपा केव्हा होते, ते उपदेश केव्हा करतात, ज्ञानप्राप्ती केव्हा होते व ज्ञानोत्तर मनोवृत्ती कशी बनते याचे सर्वोत्कृष्ट वर्णन भगवान श्रीसमर्थ सद्गुरू ज्ञानेश्वरमहाराज यांनी आपल्या श्रीमद्भगवद्गीताभाष्यात केले आहे. महाराज लिहितात-

तें ज्ञान पैं गा बरवें । जरी मनीं अथि आणावें । तरी संतां या भजावें । सर्वस्वेंसीं ॥१६५॥

जे ज्ञानाचा कुरूठा । तेथ सेवा हा दारवंटा । तो स्वाधीन करी सुभटा । वोळगोनी ॥१६६॥

तरी तनुमनुजीवें । चरणासीं लागावें । आणि अगर्वता करावें । दास्य सकळ ॥१६७॥

मग अपेक्षित जें आपुलें । तेंही सांगती पुसिलें । जेणें अंतःकरण बोधलें । संकल्पा न ये ॥१६८॥

- श्रीज्ञानेश्वरी, अ. ४, श्लो. ३४

गुरुसेवेचे मार्ग, साधने, अथवा अंगे अनंत आहेत. अद्वितीय राजकारणी पुरुष, राज्यसंस्थापक पराक्रमी वीर, अलौकिक

शास्त्रकार, इतिहासकार, नाटककार, विशाल बुद्धीचे शिक्षक, व्याख्याने, लेखक वगैरे थोर पुरुषांस आपले व्यवहारगुरू मानून त्यांची चरित्रे त्यांची चरित्रे लिहिणे ही गुरूसेवा व जनसेवा आहे. परंतु ही सेवा ऐहिक स्वरूपाची असून ती कालमानानुरूप करावयाची असते. तिचे महत्त्व व फल शाश्वत नसते; तिला देशकालाची मर्यादा असते. तिच्यात जरी लोकशिक्षण, परोपकार बराच असतो तरी ती स्वार्थमूलकही असते. अतएव ती परमार्थफलदायी नव्हे.

(२) पुष्कळशा साधुसंतांची चरित्रे लिहिणे हाही एक गुरूसेवाप्रकार आहे व तो परमार्थफलदायीही आहे. परंतु हा व उपरिनिर्दिष्ट प्रकार हे दोन्ही एकदेशी किंवा एकांगी होत. यांच्या केवळ लेखनापासून पारमार्थिक अंतिम ध्येय प्राप्त होणे कठीण, किंबहुना नाहीच म्हटले तरी चालेल.

(३) माझ्या अल्प समजुतीप्रमाणे लेखनसेवेत सर्वात उत्तम व खात्रीने मोक्षफल देणारी श्रेष्ठ सेवा म्हणजे गुर्वाज्ञेवरून अथवा आपल्या अंतःस्फूर्तीने आपल्या सद्गुरूचे चरित्र लिहून त्याचे नित्य नियमाने आपण स्वतः अध्ययन व देशकाल-प्रकृत्यनुकूलतेप्रमाणे दृढ निश्चयाने, शुद्ध अंतःकरणाने, उत्कृष्ट श्रद्धेने, निस्सीम प्रमाने व अव्यभिचारी भक्तिभावाने शेकडो पारायणे व सप्ताह करणे व इतर सद्भक्तांस करावयास लावणे ही सेवा होय. ही सेवा शरीरवाङ्मनात्मक असून ती कुटुंबपोषणमार्गाच्या अथवा ऐश्वर्याच्या आड येत नाही.

(४) चरित्रलेखनात दोन भेद असतात. संक्षिप्त किंवा विस्तृत आणि गद्य किंवा पद्य. अध्ययन, पठण, पारायण किंवा सप्ताह करण्यास विस्तृत व पद्यचरित्रेच योग्य होत. गद्यचरित्रांची पारायणे किंवा सप्ताह करण्याची पहिवाट नाही. गद्य पाठ करण्यास कठीण. पद्य लवकर व सुलभतेने पाठ होते, स्मरणात राहते व वेळी आठवते. आपले पुरातन संस्कृत वाङ्मय बहुतेक पद्यातच आहे, याचे कारण तरी हेच असले पाहिजे. पद्य व विस्तृत गुरुचरित्राचे अध्ययन, पठण, पारायण व सप्ताह यांनी

गुरुसेवा उत्तम होते, असा सार्वत्रिक अनुभव असून आपल्यात प्रघातही तसाच आहे.

(५) पारायणे व सप्ताह करण्याची चाल फार प्राचीन आहे. वेदकालापासूनची आहे. वेदांची, भागवताची, रामायणाची, योगवसिष्ठाची वगैरे गीर्वाण ग्रंथराजांची पारायणे व सप्ताह नित्य कोठे ना कोठे होत असतात, हे आपण पाहतो व ऐकतो.

(६) त्याचप्रमाणे श्रीज्ञानेश्वरी, श्रीनाथभागवत, श्रीदासबोध वगैरे मराठीत लिहिलेल्या विश्ववंद्य ग्रंथराजांचीही पारायणे व सप्ताह नित्य होत असतात. ही चालही पुरातनच आहे. ही चरित्र ग्रंथ नसून केवळ ऐहिक व पारमार्थिक ज्ञानग्रंथ आहेत. तथापि, जे पुरुष या ग्रंथनिर्मात्यांस अथवा या ग्रंथांसच आपले गुरु मानतात त्यांना या ग्रंथांचे अध्ययन, पठण, पारायण व सप्ताह केल्याने निःसंशय सर्वोत्कृष्ट, अनुपमेय व मोक्षफलदायी गुरुसेवा घडते.

(७) गुरुचरित्र म्हणजे गुरुंचा अवतार, बालपण, करुणपण, वृद्धपण, त्यांनी केलेल्या अद्भुत लीला, दाखविलेले अतुल चमत्कार, केलेली अवतार-कार्ये वगैरे गोष्टींचा लिहिलेला विश्वसनीय व सत्य ग्रंथ.

(८) वरील केवळ ज्ञानग्रंथांचा व गुरुचरित्रग्रंथांचा उपयोग मात्र दोन्ही प्रकारांनी करण्यात येतो. काम्य दृष्टीने व निष्कामबुद्धीने. काम्य - ऐहिक, ऐश्वर्योपभोगासाठी किंवा चिंता, आपत्ती, संकट, रोगयातना, पीडानिवारण होण्यासाठी आणि निष्काम - संसारनिवृत्ती किंवा जन्ममरणमुक्ततेसाठी. निष्काम गुरुसेवा ही केव्हाही श्रेष्ठच ठरणार. मग ती गुरुचरित्र-लेखन-सेवा असो वा अन्य प्रकारची असो.

(९) गुरुचरित्र-लेखन-सेवा ही नारदपुराणात दिली आहे; यावरून ती फार प्राचीन आहे यात शंका नाही.

(१०) आपल्या या भारतभूमीला अवतीर्ण झालेल्या साधुसंतांची चरित्रे आपल्याकडील प्रसिद्ध श्रीमन्महिपती कविमहाराजांनी मराठीत ओवीप्रबंधात आपल्या प्रख्यात जगन्मान्य श्रीभक्तलीलामृत व श्रीसंतलीलामृत या दोन ग्रंथांत लिहून

ठेवली आहे.

(११) तसेच, त्यानंतरच्या बहुतेक सर्व महाराष्ट्रीय अर्वाचीत साधुसंतांची संक्षिप्त चरित्रे आपल्याकडील प्रसिद्ध श्रीदासगणू कविमहाराजांची आपल्या विख्यात श्रीभक्तलीलामृत व श्रीभक्तिसारामृत या तीन मराठी ग्रंथांत ओवीप्रबंधात लिहून ठेवली आहेत.

(१२) या उपरिनिर्दिष्ट कविवर्यद्वयांनी लिहून ठेवलेल्या प्रत्येक ग्रंथाचे पारायण किंवा सप्ताह करता येईल; परंतु त्यांतील कोणत्याही एका साधुसंताच्या चरित्राचे स्वतंत्र रीतीने पारायण किंवा सप्ताह करू नसल्यामुळे ती, ते चरित्र सर्वांगपूर्ण व विस्तृत नसल्यामुळे व त्या चरित्रास वरील ग्रंथात फार तर दोन-तीन पानेच खर्ची घातली असल्याकारणाने ते चरित्र पारायण किंवा सप्ताह करण्यास मुळीच उपयोगी पडत नाही.

(१३) विस्तृत पद्यमय गुरुचरित्राच्या अध्ययनाने, पठणाने, पारायणाने किंवा सप्ताहाने चरित्रलेखकास तर गुरुसेवा होतेच; त्याचबरोबर इतर भक्तांनाही जर त्या चरित्राचे अध्ययन, पठण, पारायण व सप्ताह केले तर लेखकास जनीजनार्दनाची सेवा घडून, लोकसंग्रहाच्या सेवेचे श्रेय मिळून त्या इतर भक्तजनांच्या जन्माचेही सार्थक होते.

(१४) सद्गुरू ग्रंथरूपाने आपल्या भक्तांकडून दोन प्रकारची सेवा घेतात. एक, श्रीज्ञानेश्वरी, श्रीनाथभागवत, श्रीदासबोध यांसारखे महान ग्रंथ आपण स्वतःच निर्माण करून किंवा दुसरी आपली चरित्रे आपल्या सद्भक्ताकडून लिहवून घेऊन त्यांचे लेखकाकडून व भक्तवृंदाकडून अध्ययन, पठण, पारायणे व सप्ताहरूपाने सेवा घेणे.

(१५) अनेक सद्भक्तांनी आपापल्या इच्छेनुसार व आवडीनुसार आजपर्यंत निरनिराळ्या भाषांत आपापल्या गुरुंची गद्याप्रमाणे पद्यचरित्रे लिहून जगास ऋणी करून ठेवले आहे. तथापि, पारायणे व सप्ताह करण्यास योग्य, विस्तृत, पद्य, व्यापक,

सर्वांगपरिपूर्ण, प्रख्यात असे निदान आपल्या महाराष्ट्रात तरी पाहिले, फार जुने. गोड, रसाळ, चटकदार, प्रासादिक, श्रीसरस्वतीगंगाधर यांनी क्षेत्र औदुंबर, श्रीवाडी, श्रीगाणगापूरनिवासी, श्रीसमर्थ सद्गुरू नृसिंहसरस्वती महाराज यांचे लिहिलेले चरित्र, जे बृहत किंवा थोरले गुरुचरित्र म्हणून हल्ली प्रसिद्ध आहे, जे आबालवृद्धांच्या उत्तम परिचयाचे आहे, ज्याचे नित्यशः हजारो ठिकाणी नियमाने रोज अध्ययन-पठण होते व प्रसंगानुसार ज्याची पारायणे व सप्ताह होतात. दुसरे अगदी अलीकडील मधुर, रसपूर्ण, उद्बोधक, प्रसादजन्य कै. भक्तवर्य श्री. गोविंद रघुनाथ ऊर्फ अण्णासाहेब दाभोलकर यांनी श्रीक्षेत्र शैलधी (शिर्डी), तालुका कोपरगाव (सध्या ता. राहता), जिल्हा अहमदनगर येथील निवासी, क्षेत्रसंन्यासी, आधुनिक संतचूडामणी श्रीसच्चिदानंद समर्थ सद्गुरू साईबाबामहाराज यांचे लिहिलेले चरित्र, जे 'श्रीसाईसच्चरित' या नावाने 'श्रीसाईलीलेला' ६ वर्षे प्रत्येक अंकात एक एक अध्याय या रूपाने प्रसिद्ध होऊन, नुकतेच या वर्षाच्या (सातव्या वर्षाच्या) ५-६-७-८ या जोड अंकात अवतरणिकाध्यायासह पूर्ण झाले आहे व ज्याबद्दल ही हल्लीची प्रस्तावना लिहिली आहे. अशा या दोन गुरुचरित्रांखेरीज कोणी तिसरे इतके विस्तृत लिहिलेले गुरुचरित्र आढळत नाही.

(१६) श्रीसमर्थ सद्गुरू टेंभेस्वामी ऊर्फ वासुदेवानंदसरस्वतीमहाराज यांनी एक विस्तृत, विद्वत्तापूर्ण, विविध वृत्त, शब्दालंकार, अर्थालंकार, शब्दार्थालंकार, कुट्टकसुभाषितयुक्त असे लिहिलेले छापील गुरुचरित्र बऱ्याच वर्षापूर्वी माझ्या पाहण्यात आल्याचे स्मरते.

(१७) तसेच, श्रीसमर्थसद्गुरू श्रीक्षेत्र बाळेकुंद्री येथील निवासी दत्तमहाराज यांनीही एक गुरुचरित्र लिहिले आहे, असे ऐकतो; परंतु हे गुरुचरित्र अद्यापि छापून प्रसिद्ध झालेले दिसत नाही.

(१८) श्रीसमर्थसद्गुरू वासुदेवानंदसरस्वतीमहाराजांनी लिहिलेले गुरुचरित्र श्रीसरस्वतीगंगाधरांनी लिहिलेल्या

गुरुचरित्राइतके अद्यापि प्रसिद्धीस आलेले दिसत नाही. कदाचित महाराजांच्या भक्तमंडळाकडून त्यांचे अध्ययन, पठण, पारायण व सप्ताहही श्रीपुण्यमहासरित नर्मदातीरावर गायकवाडीत चांदोद-कर्नाळीपासून बऱ्याच अंतरावर असलेल्या श्रीगरुडेश्वरक्षेत्री महाराजांच्या समाधिमंदिरात होतही असतील; परंतु त्याची नक्की माहिती मिळालेली नाही. हे चरित्र महाराजांनी स्वतःच लिहिले असल्याकारणाने त्याची गणना श्रीसरस्वतीगंगाधर व कै. श्री. अण्णासाहेब दाभोलकर यांनी लिहिलेल्या गुरुचरित्र-लेखनात करता येणार नाही.

(१९) खुद्द श्रीसमर्थसद्गुरू साईबाबा महाराज यांच्या कृपेस पात्र झालेले व आधुनिक कविश्रेष्ठांत ज्यांची प्रामुख्याने गणना होत आहे व ज्यांनी आजपावेतो मनाचे श्लोक, जलददूत काव्य, नाटकखंड, लावण्या, पोवाडे, ग्राम्यगीत, अर्वाचीन भक्तलीलामृत, संतलीलामृत, भक्तिसारामृत, ईशावास्यभावार्थमंजिरी, अमृतानुभवटीका, गोदामाहात्म्य, स्तोत्रे, अष्टके, सुभाषिते, कीर्तनोपयोगी आख्याने, चक्रीभजन, स्फुट कविता वगैरे लहानमोठे पुष्कळ ग्रंथ लिहिले आहेत व सर्वांच्या परिचयाचे असे श्रीदासगणूमहाराज यांनी श्रीबाबांची दोन चरित्रे एक त्यांनी आपल्या भक्तलीलामृतात व दुसरे भक्तिसारामृतात अनुक्रमे ३१, ३२, ३३, व ५२, ५३ या अध्यायांत, लिहिली आहेत. पहिल्याची पृष्ठसंख्या १२ असून ओवीसंख्या ५०९ आहे व दुसऱ्याची पृष्ठसंख्या १२ असून ओवीसंख्या ४९७ आहे.

(२०) ही दोन्ही चरित्रे सर्वोत्कृष्ट, हृदयंगम, रसाळ, प्रसादजन्य आहेत यात शंका नाही. ती अध्ययन, पठण, पारायण व सप्ताह करण्यास योग्य आहेत; फक्त ती फारच लघु आहेत इतकेच, त्यांतील कथा व श्रीसाईसच्चरितातील कथा कमी-जास्त प्रमाणाने बहुतेक एकच आहेत. आपल्या देशाची हीन स्थिती व तिची कारणे यांचे हृदयस्पर्शी सुंदर चित्र श्रीदासगणूमहाराजांनी इतर ग्रंथाप्रमाणे या लघुचरित्रातही उत्तम रेखाटले आहे. श्री. अण्णासाहेब या भानगडीत मुळीच पडले नाहीत.

(२१) श्रीक्षेत्र वाडी येथील श्रीदत्तस्तवराज या छोटेखानी पुस्तकातील माहितीवरून श्रीसरस्वतीगंगाधर यांनी लिहिलेल्या बृहद्गुरुचरित्राहून एक निराळा स्वतंत्र फक्त ७०७ श्लोकी लघुगुरुचरित्र नावाचा ग्रंथ वाडीत आहे. तो थोरल्या गुरुचरित्रापेक्षा फार प्राचीन आहे असे दिसते. पण हे चरित्र कोणी व कधी लिहिले हे समजण्यास मार्ग नाही. यातील चरित्रनायक तेच थोरल्या गुरुचरित्रातील चरित्रनायक होत. या चरित्रनायक श्रीसमर्थ सद्गुरू नृसिंहसरस्वतीमहाराजांचा समाधिकाल शके ११४० हा आहे, असे लघुगुरुचरित्रातील ७०५, ७०६, ७०७ या ओव्यांवरून दिसते.

(२२) श्रीसरस्वतीगंगाधर यांचे उपनाव साखरे. या साखरे कुळातील श्रीसायंदेव हे श्रीसमर्थ सद्गुरू नृसिंहसरस्वतीमहाराजांच्या कृपेस पात्र झाले. त्यांच्यावर नंतर सद्गुरूंचा अनुग्रह होऊन “तुझ्या वंशजांकडून माझी निरंतर सेवा होत जाईल,” असे त्यांना वरप्रदान मिळाले. श्रीसायंदेवापासून पाचवे पुरुष हे श्रीसरस्वतीगंगाधर होत. या श्रीसरस्वतीगंगाधरांना हल्ली प्रसिद्ध असलेले बृहद्गुरुचरित्र लिहिण्यास स्वतः श्रीसमर्थ सद्गुरू नृसिंहसरस्वतीमहाराजांनी आज्ञा केली, असे त्याच चरित्रात लिहिलेले आहे. यावरून हे चरित्रसुद्धा पुष्कळ वर्षांचे जुने आहे असे दिसते. चरित्रलेखनाचा किंवा चरित्रलेखकाचा काल दिलेला नाही.

(२३) याच श्रीसमर्थ सद्गुरूनृसिंहसरस्वतीमहाराजांचा अवतार पुन्हा श्रीक्षेत्र आळंदी येथे होऊन ते शके १८०७ साली समाधिस्थ झाले असे श्रीदासगणूमहाराजांनी आपल्या श्रीभक्तलीलामृत या ग्रंथाच्या ३० व्या अध्यायात १२ व १०३ ओवीत लिहिले आहे. यावरून हल्ली प्रचारात असलेले थोरले गुरुचरित्र शके १८०७ सालानंतर लिहिले नसून, जरी लघुगुरुचरित्राइतके जुने नसले तरी, खात्रीने शके १८०७ सालाच्या पुष्कळच पूर्वी लिहिले गेले असले पाहिजे यात शंका नाही.

(२४) असो. आपल्याला गुरुसेवा घडावी, आपल्या हातून शक्य तितका लोकसंग्रहही व्हावा व मातृभाष्यावाङ्मयाची

सेवा व्हावी, या उदात्त हेतूने श्रीसमर्थ सद्गुरू साईबाबामहाराज यांच्या आज्ञेवरून श्री. अण्णासाहेबांनी सेवावृत्तिशृंगलाविमोचन झाल्यावर हे गुरुचरित्र लिहिले आहे.

(२५) श्रीसरस्वतीगंगाधरांच्या गुरुचरित्राप्रमाणेच या श्रीसाईसच्चरितात अवतरणिकाध्यायासह ५३ अध्याय आहेत. पहिल्याची ओवीसंख्या ७३०० आहे, याची ओवीसंख्या ९४५० आहे.

(२६) संस्कृतात जसा अनुष्टुप छंद तसाच मराठीत ओवीप्रबंध हा मोठ्या कवित्वलेखनास योग्य आहे. चरित्रग्रंथांस ओवीप्रबंध सुगम असतो म्हणूनच मराठीतील बहुतेक मोठमोठे नामांकित विश्ववंद्य पद्यग्रंथ ओवीप्रबंधातच लिहिलेले आढळतात. याच कारणाकरिता श्रीसाईसच्चरितही ओवीप्रबंधातच लिहिलेले आहे.

(२७) श्रीसरस्वतीगंगाधरांच्या गुरुचरित्रातील कथा सर्वथैव विश्वसनीय व अनुभवजन्य अशाच आहेत; परंतु त्या श्रीसरस्वतीगंगाधरांच्या प्रत्यक्ष अनुभवाच्या आहेत किंवा त्यांची माहिती त्यांना मुखपरंपरेने मिळाली आहे, किंवा ज्यांच्या कथा लिहिल्या आहेत त्या व्यक्तींनी त्यांना समक्ष किंवा लेखाद्वारे कळविली आहे, हे समजण्यास आज आपल्याजवळ काहीच साधन नाही व त्या ग्रंथातही त्यासंबंधाचा काही खुलासा केलेला नाही.

(२८) श्रीसाईसच्चरितात ज्या कथा अगर लीला वर्णिलेल्या आहेत त्यापैकी पुष्कळ श्री. अण्णासाहेबांनी स्वतः डोळ्यांनी पाहिल्या आहेत व बाकीच्या ज्या भक्तांस श्रीबाबांचे प्रत्यक्ष स्वप्नात अनुभव आले व ज्यांनी ते अनुभव त्यांच्या समजुतीप्रमाणे जसेच्या तसेच अण्णासाहेबांस लिहून कळविले अगर तोंडी निवेदन केले व त्यापैकी बहुतेक अजूनही हयात आहेत, त्या लीला व अनुभवांवर अण्णासाहेबांनी फक्त आपल्या प्रासादिक व रसाळ वाणीने कथास्वरूपाचा पद्यमय, मोहक व सुंदर पेहराव चढवून त्यांचे हृदयंगम वर्णन श्रीसाईसच्चरितात केले आहे.

(२९) प्रत्येक अध्यायात प्रथम वेदान्त, नंतर गुरुगौरव व नंतर कथा याप्रमाणे ५१ अध्यायांची मांडणी केली आहे. ५२ व्या अध्यायात सिहांवलोकन करून, अवतरणिका देऊन ग्रंथ संपूर्ण करू, असे पहिल्यात एका ओवीत लिहिले आहे; परंतु हल्ली जो ५२ वा अध्याय प्रसिद्ध झाला आहे त्यात सिंहावलोकनही दिसत नाही व अवतरणिकाही दिसत नाही. त्यात श्रीसद्गुरुमहात्म्य, श्रीसाईसच्चरित-फलश्रुती, ग्रंथकाराची प्रसादयाचना व प्रार्थना इतक्याच गोष्टी आहेत. ५१ वा अध्याय प्रसिद्ध झाला. आता फक्त ५२ वा अध्याय प्रसिद्ध होणे राहिलेला या अंकी प्रसिद्ध होऊन श्री साईसच्चरित ग्रंथ आता संपूर्ण झाला आहे,' असे खुद्द अण्णासाहेबांच्या हातचे शब्द 'श्रीसाईलीलाच्या सहाव्या वर्षाच्या तिसऱ्या अंकात ८८० पानावर छापलेले आहेत. यावरून अवतरणिकेच्या व सिहांवलोकनाच्या ओव्या लिहिलेली चिठोरी कोठेतरी गहाळ झाली असावी असे दिसते. नेहमीच्या सवयीप्रमाणे अण्णासाहेबांनी ५२ वा अध्यायाही चिठोऱ्यांवरच लिहिला होता. ती चिठोरी मजकडे तपासण्याकरिता आली होती. त्यात ओव्यांचे क्रमांक नव्हते व चिठोऱ्यांचे अंक २० पासून पुढे होते. यावरून सिहांवलोकनाच्या व अवतरणिकेच्या ओव्या गहाळ झाल्या असाव्यात किंवा विस्मृतीने तयार करावयाच्या राहिल्या असाव्यात असे वाटते. हल्ली अवतरणिकेचा नवा अध्याय तयार करून तो ५३ वा अध्याय म्हणून ग्रंथास जोडला आहे. याप्रमाणे एकंदर या श्री साईसच्चरिताची किंवा गुरुचरित्राची रचना आहे.

(३०) श्रीबाबांचे शिर्डी क्षेत्री प्रथमागमन, तिरोभवन, पुनश्च प्रकटीकरण, त्यांच्या अद्भुत लीला, अप्रतिम चमत्कार, भक्तानुभव, अनुग्रह, उपदेश-ग्रंथवाचन, ग्रंथलेखन, पादुकापूजन, इष्टदेवतापूजन, ईश्वरभजन, जप, तप, नामस्मरण, आसन, उपासना, धनसुतदारा-दान, संकटनिवारण, व्याधिनाश, योगैश्वर्य, मशीदमाई-प्रभाव, धुनीमाई-प्रताप, घरद्वेषणपराक्रम, नित्यक्रम, आहारविहार, शयन, चिलीम, पादत्राण, पेहराव, संताविष्करण, शंकादिरसन, पंचमहायज्ञसामर्थ्य, धर्मशिक्षण,

व्यवहारशिक्षण, परमार्थपाठ, सर्वव्यापकत्व, सर्वज्ञता, मनोगतकथन, पूर्वकथन, पूर्वजन्मकथन, भविष्यकथन, हंडी किंवा डेग, चावडी, भिक्षा, भिक्षाधिकार, मंदिर, लेंडीबाग, उत्सव, पंचतत्त्वप्रभुत्व, परस्पर मनोमय चिच्छक्तिसंदेश, औदार्य, भक्ती, ज्ञान, वैराग्य, दया, क्षमा, शांती, निर्याण वगैरे विषयांच्या सुमारे १५० ते १७५ पर्यंत कथा, उपकथा व आडकथा या श्रीसाईसच्चरितात वर्णिलेल्या आहे.

(३१) कित्येक ठिकाणी एकेक अध्यायात २, ३, ४, ५, पर्यंतही कथा आल्या आहेत, तर कित्येक ठिकाणी २ किंवा ३ अध्याय मिळून एकच कथा वर्णिली आहे.

(३२) कविता-ग्रंथ तीन प्रकारचे असतात: नेसर्गिक, प्रासादिक व कृत्रिम कविता केवळ विद्वत्तेच्या व बुद्धिमत्तेच्या जोरावर केलेली असते; ती उत्तम ठरेल; परंतु शाश्वत टिकणार नाही व तिच्यात प्रतिभा, प्रसाद किंवा देणगी हे गुण कधीही येणार नाहीत. गुरुकृपेवाचून अंगी कितीही विद्वत्ता असली तरी हल्लीच्या ग्रंथासारखा ग्रंथ निर्माण होणे कठीण. कोणत्याही पारमार्थिक ग्रंथात वरील तीन गुण असल्याखेरीज मुमुक्षू वाचकांवर त्याची छाप पडणार नाही व त्यांची त्यावर श्रद्धा व विश्वास बसणार नाही. श्रीसाईसच्चरित हा ग्रंथ प्रसादजन्य आहे व त्यामुळेच तो कोणाही मुमुक्षू भक्तास आवडणारा असून त्याचे नित्यशः अध्ययन, पठण होऊन त्याची शेकडो पारायणे व सप्ताह झाल्यावाचून राहणार नाहीत.

(३३) अण्णासाहेबांच्या घराण्यात मूळपासून गुरुभक्ती होती किंवा नव्हती हे समजण्यास हल्ली मार्ग नाही; परंतु अण्णासाहेबांनी आपल्या स्वतःसंबंधाने तिसऱ्या अध्यायात जी हकीकत लिहिली आहे तीवरून पाहता अण्णासाहेबास प्रथमतः गुरुभक्ती किंवा गुरुप्रेम मुळीच नव्हते. तसेच, गुरुकरणे हे थोतांड आहे. असे त्यांस वाटत असून गुरु करण्याची आवश्यकताच नाही, असे ते प्रतिपादन करीत व स्वकर्तृत्वाचाच अभिमान अधिक बाळगीत असत. परंतु श्रीबाबांची नजरानजर होऊन काही

मनोमय साक्षित्व शब्दोच्चार झाल्याबरोबर ते सर्वस्वी अभिमानगलित झाले व सद्गुरूवाचून तरणोपाय नाही अशी त्यांना पूर्ण खात्री पटली. नंतर त्यांच्यावर बाबांची कृपाही झाली. श्रीसाईसच्चरितलेखन हे त्याच कृपेचे फल होय. अण्णासाहेबांनी विश्ववंद्य अशा पुष्कळ साधुसंतांचे जगन्मान्य काव्यग्रंथ वाचले असल्याकारणाने त्यांच्या श्रीसाईसच्चरितावर प्रामुख्येकरून श्रीसमर्थ सद्गुरू नाथमहाराजांच्या श्रीएकनाथी भागवत भाषाथाटाची छाप पडलेली दिसते.

(३४) श्रीसाईसच्चरितलेखनाबद्दल आधुनिक विद्वन्मणी श्री. चिंतामणराव विनायक ऊर्फ नानासाहेब वैद्य यांनी आपला अनुकूल अभिप्राय प्रकट करून अण्णासाहेबांना 'महिपती' ही पदवी देऊन त्यांचा व त्यांच्या ग्रंथाचा गौरव केला आहे. (श्रीसाईलीला वर्ष २, अंक ९, पान १८२) यावरून हे श्रीसाईसच्चरित नुसते गुरुचरित्र नसून ते एक उत्कृष्ट रसात्मक काव्य आहे.

(३५) श्रीसाईसच्चरितात भगवान श्रीज्ञानेश्वरमहाराज लिहितात त्याप्रमाणे अण्णासाहेबांच्या वाणीचे व लेखनाचे सार्थक झाले आहे. "वाचे बरवें कवित्व । कवित्वीं बरवें रसिकत्व । रसिकत्वी परतत्त्व । - स्पर्शुं जैसा" ॥३४७॥ (श्रीज्ञानेश्वरी अ. १८, श्लो. १४). ग्रंथात दृष्टान्त, उपमा, अलंकार, रसपरिपोष यांचा भरपूर भरणा आहे.

(३६) श्रीसरस्वतीगंगाधरांनी लिहिलेल्या गुरुचरित्राप्रमाणे याही श्रीसाईसच्चरिताचे नित्य अध्ययन व पठण होऊन त्याची शेकडो पारायणे व सप्ताह व्हावेत अशी ग्रंथकर्त्याची फार फार इच्छा होती. ती इच्छा फलद्रूप झाल्याचा सोहळा पाहण्यास ते जिवंत राहिले नाहीत हा दैवदुर्विपाक आहे.

(३७) हा ग्रंथ मुमुक्षु भक्तांस एक प्रकारचा गोड, मधुर, परमार्थ-मेवाच आहे. अण्णासाहेबांच्या सदिच्छेस मान देऊन मुमुक्षु भक्तांनी स्वतः आपण या मेव्याचे श्रद्धेने व अंतःकरणपूर्वक आकंठ सेवन करून इतर भक्तांसही करावयास लावल्यास

॥ प्रस्तावना ॥

भगवान श्रीज्ञानेश्वरमहाराज लिहितात त्याप्रमाणे मुमुक्षू भक्तांना ज्ञानयज्ञाने श्रीसाईपरमात्मा संतुष्ट केला असे होऊन ते शरीरनाशानंतर त्याच षड्गुणैश्वर्य श्रीसाईपरमात्म्याशी एकरूप होतील यात तिळप्राय शंका नाही.

पैं माझिया तुझिया मिळणीं । वाढीवली जे हे कहाणी । मोक्षधर्म का जिणी । आलासे जेथें ॥
तो हा सकलार्थप्रद । आम्हां दोघांचा संवाद । न करितां पद भेद । पाठेंचि जो पढे ॥
तेणें ज्ञानानळीं प्रदीप्तीं । मूळ अविद्येचिया आहुतीं । तोषविला होय सुमति । परमात्मा मी ॥
ते हे मंत्ररहस्य गीता । मेळवी जो माझिया भक्तां । अनन्यजीवन माता । बाळका जैसी ॥
तैसी भक्तां गीतेसी । भेटी करी जो आदरेंसी । तो देहापाठीं मजसी । येकचि होय ॥

श्री ज्ञानेश्वरी, अ. १८, श्लोक ७० व ६८, ओव्या १५२४, १५२५,
१५२६, १५१२ व १५१३, कै. कुंटे प्रत पाने ५३०-५३१.

शेवटी कर्तुमकर्तुमन्यथाकर्तुम् शक्तिमान, सर्वज्ञ, सर्वसाक्षी, श्रीसमर्थसद्गुरूसाईपरमात्म्याचे पुण्यचरणकमली अनन्यभावे नम्रतापूर्वक मस्तक ठेवून ही बरीच लांबलेली प्रस्तावना संपवितो.

ठाणे:

ता. २०-११-१९३०

बाबांचे बाळ

(कै. बाळकृष्ण विश्वनाथ देव)

॥ श्रीसाईसच्चरित ॥

३३